

Інтерактивні методи навчання дисциплін суспільствознавчої галузі знань: теорія і практика

*Олександр Олійник,
Олена Солошенко,
Маргарита Васильєва*

Гучасна система освіти орієнтована на формування патріота зі сталими громадянськими компетентностями. Існування та процвітання України неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності. Відчуття такої належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини [13].

Утвердження державних цінностей та подолання сучасних викликів українського суспільства визначають важливий вектор — виховання та підготовку свідомих і відповідальних громадян України, здатних активно діяти на зміцнення і розвиток демократичної держави. Вирішення цього завдання потребує формування у здобувачів освіти громадянської ідентичності, яка визначається у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» як стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством. Вона базується на самовизначенні особистості в рамках більшої спільноти, включаючи її прихильність до

цієї спільноти та прийняття своєї ролі в політичному та громадському житті [3].

Провідну роль в реалізації означених викликів відіграє сфера освіти, зокрема викладання дисциплін суспільствознавчої галузі знань. Освітній процес у воєнний час продовжує забезпечувати якість освіти, враховуючи потреби та ресурси кожного регіону, зокрема широко використовується дистанційна форма навчання, залучаються навчальні платформи, веб-ресурси, що обумовлює більш активне використання інтерактивних методів навчання.

Мета статті: охарактеризувати призначення в сучасному освітньому процесі дисциплін суспільствознавчої галузі та виявити найбільш ефективні інтерактивні методи для їх навчання.

Аналіз, різноманітність підходів та практичний досвід щодо використання інтерактивних методів в навчальному процесі неодноразово були в центрі уваги науковців [1, 2]. Автори доводять, що запровадження інтерактивних методів сприяє оптимізації та інтенсифікації навчального процесу, розвитку критичного мислення та формуванню нагальних компетентностей здобувачів освіти.

Із всіх досліджень, що присвячені різним аспектам використання інтерактивних методів в освітньому процесі, варто звернути увагу на доробки науковців, які

є досвідченими вчителями-практиками саме з суспільствознавчої галузі знань. Інтерактивні технології навчання, їх теоретичне обґрунтування, практичне застосування, отриманий досвід та перспективи вдосконалення ґрунтовно досліджує О. Пометун та Л. Пироженко [7, 8, 11].

Використання інтерактивних методів при вивченні суспільствознавчих дисциплін — важлива складова сучасної дидактики. Для підготовки вчителів суспільствознавчої галузі пропонуються навчальні та методичні рекомендації О. Пометун, А. Старєвою, Т. Ремех, які дозволяють отримати ґрунтовну теоретичну підготовку щодо результативного використання різноманітних методів навчання [10].

В період повномасштабного вторгнення, з лютого 2022 р., зросла роль національно-патріотичного виховання здобувачів освіти, яке реалізується, зокрема при вивченні суспільствознавчих дисциплін. В наукових дослідженнях обґрунтовується важливість викладання відповідних курсів, що сприяє формуванню громадянської та національної ідентичності учнів [8], критичному мисленню [6] тощо.

Таким чином, проблеми використання інтерактивних методів в сучасному освітньому процесі неодноразово ставали об'єктом наукових досліджень. Певна їх частка стосується навчання саме суспільствознавчим дисциплінам. Проте, ці актуальні питання не знайшли детального та комплексного висвітлення.

В межах статті варто звернути увагу на два аспекти: особливості та тенденції викладання суспільствознавчих дисциплін в сучасних умовах та важливість навчання окремим суспільствознавчим дисциплінам з використанням інтерактивних методів.

Суспільствознавча галузь знань — це сукупність навчальних дисциплін, що вивчають питання життя суспільства та взаємостосунки суспільства та людини і мають на меті забезпечення розвитку учня як особистості, яка керується гуманістичними нормами та цінностями, усві-

домлює себе громадянином та патріотом України, успішно самореалізується у суспільстві. До суспільствознавчої галузі відносять історичний та суспільствознавчий компоненти. У відповідності до «Державного стандарту базової середньої освіти» завданнями галузі є: «забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових та галузевих компетентностей ефективно самореалізуватися в сучасному багатоманітному глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної, соціальної, правової держави і громадянського суспільства, вчитися протягом усього життя; розвиток інтелекту дитини, її критичного та творчого мислення, визначення нею власної ідентичності як особистості, громадянина, члена родини, етнічної, релігійної, регіональної та локальної спільноти; формування в учнів почуття власної гідності, поваги до прав людини, гуманістичних традицій та загальнолюдських цінностей, здатності формувати власну етичну позицію та дотримуватися правил соціально відповідальної поведінки» [12].

Відповідно «метою навчання суспільствознавства є створення умов для розвитку особистості компетентного, активного, відповідального громадянина України, члена європейської і світової спільноти, що здатний сприймати та ефективно відповідати на сучасні індивідуальні та суспільні виклики і загрози» [12]. Реалізація мети пов'язана із набуттям здобувачами освіти громадянських, культурних, соціальних та інших компетентностей.

Серед дисциплін, які забезпечують суспільствознавчу освітню компоненту в сучасній школі варто зазначити: «Основи правознавства», інтегровані курси «Досліджуємо історію і суспільство», «Вчимося жити разом», «Україна і світ. Вступ до історії та громадянської освіти», «Вступ до історії України та громадянської освіти», «Громадянська освіта» тощо.

«Ніколи за весь період розвитку українського суспільства не було такої єдності

відносно питань, які традиційно були дискусійними: мова, історична пам'ять, церква та проєвропейська орієнтація. У суспільстві практично досягнуто консенсусу щодо радикальної відмови від комуністичної та імперської російської спадщини. Особливу роль в цих процесах відіграє вивчення в закладах загальної середньої освіти історії України, всесвітньої історії, громадянської освіти, основ правознавства та курсів морального спрямування» [4].

Здобувачі освіти факультету історії і права ХНПУ ім. Г.С. Сковороди мають ґрунтовну теоретичну підготовку з історії України та Всесвітньої історії, правознавства, громадянської освіти, правового регулювання освітньої діяльності, галузевого права, історії державотворення, конституційного права та інших навчальних дисциплін у відповідності до Освітньої програми «Історія, правознавство та суспільствознавчі дисципліни», що повністю забезпечує необхідний рівень знань для високопрофесійного фахівця-вчителя закладів повної середньої освіти. Крім того, майбутні вчителі отримують практичний досвід щодо методичного забезпечення освітнього процесу з предметів галузі знань «Суспільствознавство».

В 2024 р. проводиться заплановане перейменування Освітньої програми, яка отримує нову назву «Історія, громадянська освіта та правознавство» з подальшим збільшенням ролі модульних курсів в громадянській та історичній галузі, що відповідає тенденціям розвитку НУШ в базовій середній освіті.

У сучасному освітньому просторі пріоритетними стали інтерактивні методи навчання, які втілюють нагальну мету суспільства — формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Традиційне навчання передбачає передачу учням «готового матеріалу» з метою засвоєння ними якомога більшого обсягу знань: вчитель транслює вже осмислену та диференційовану ним інформацію. Завдання здобувачів освіти — найповніше

та точніше відтворити знання, які створені іншими. У контексті інтерактивного навчання знання набувають іншої форми. Адже мета такого навчання — «створення педагогом умов навчання, за яких учень сам відкриватиме, здобуватиме й конструюватиме знання та власну компетентність у різних галузях життя. Саме це є принциповою відмінністю цілей інтерактивного навчання від цілей традиційної системи освіти» [7, с.8].

Відома «піраміда навчання» Едгара Дейла наочно доводить, що чим активніше здобувач освіти бере участь у процесі навчання — обговорює, вирішує, дискутує, навчає інших — тим краще засвоює матеріал. Так, якщо матеріал сприймається у вигляді лекції, то засвоюється на 5 %, якщо читається — на 10 %, відео- та аудіоматеріали забезпечують засвоєння на 20 %, демонстрація — на 30 %, дискусії в групах — на 50 %, практика через дію забезпечує 75 % вивчення матеріалу, навчання інших дає найкращий показник — 90 % засвоєння [5, с.38].

Гучасні педагоги для визначення змісту інтерактивних методів навчання часто використовують слова китайського філософа Конфуція «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам'ятаю. Те, що я роблю, я розумію» в сучасній інтерпретації щодо інтерактивного навчання: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром» [11, с.11].

Зміст інтерактивних методів полягає в тому, що навчання відбувається шляхом постійної, активної, результативної взаємодії всіх учнів між собою та вчителем: учні та вчитель виступають рівноправними, рівнозначними учасниками навчального процесу. Вчитель виконує роль організатора, консультанта, упорядника — в жодному разі не замикає процес навчання на собі. Головним є співпраця між всіма учасниками, і відповідальність

за результати засвоєних знань також несуть усі учасники навчання. Такий процес взаємодії на основі багатосторонньої комунікації закріплює навички міжособистісного спілкування (уміння слухати себе та інших, відтворювати почуте, пояснювати, ставити запитання тощо).

Звичайно, інтерактивні методи не повинні витіснити інші види проведення занять. Коли тема цікава, то рівень засвоєння знань буде високим при використанні будь-якого методу навчання. Проте, коли матеріал є складним, або «сухим», інтерактивні методи дозволяють легше опанувати такі теми: підвищується усвідомлення та осмислення того, що вивчається.

Інтерактивні методи передбачають корпоративне навчання. Умовно їх можна поділити на колективні («Займи позицію», «Два-чотири-всі разом»), групові («Ажурна пилка», «Мозковий штурм») та індивідуальні («Інтелектуальний турнір», «Прес»).

Інтерактивні методи навчання сприяють мотивації навчальної діяльності та актуалізації опорних знань учнів з суспільствознавчих дисциплін.

Формуванню навичок спілкування в групі, умінню переконувати, приходити до спільного рішення сприяє метод «Два-чотири-всі разом». Він передбачає пропонування учням для аналізу, обговорення та дискусії певної ситуації. Протягом декількох хвилин учні пропонують індивідуальні відповіді. Потім учні об'єднуються у пари, які після обговорення, повинні запропонувати один варіант рішення питання. Наступний крок — утворюються четвірки, яким також потрібно досягти згоди у своїх поглядах. В залежності від кількості учнів, можливе подальше «укрупнення» груп. В результаті такого колективного обговорення обов'язковим є прийняття спільного рішення. Такий метод можна використати, наприклад, при обговоренні ознак держави, її функцій та властивостей при вивченні «Громадянської освіти». Питання інтегрованого курсу передбача-

ють використання історичних знань для обґрунтування та ілюстрації своєї позиції.

Навички доводити свою точку зору, її аргументація є важливою складовою методу «Дві правди-одна брехня». Певні твердження можуть бути обговорені і прокоментовані учнями у парах, групах і загальному колі. Наприклад, необхідно обґрунтувати свій вибір із тверджень — «Немаймовими об'єктами правовідносин є: 1. Речі, гроші, цінні папери. 2. Твори науки, відкриття, винаходи. 3. Ділова репутація, приватне життя, ім'я». Важливо — вимагати від учнів доводити, чому вони вважають те чи інше твердження вірним, чи таким, що не відповідає дійсності.

Метод «Мікрофон» спрямований на оперативне залучення здобувачів освіти до діяльності, взаємодії, актуалізації опорних знань чи мотивації навчання. Кожен учень має можливість лаконічно, швидко та систематизовано висловити свою думку чи позицію, коли у нього в руках уявний мікрофон. Даний метод буде результативним, наприклад, при обговоренні рис ментальності українського народу або при з'ясуванні чи були притаманні Запорізькій Січі риси державності. Наприкінці обговорення слово може взяти викладач, щоб висловити свою думку чи підсумувати відповіді учнів.

Даний метод варто використовувати і при підведенні підсумків уроку, теми чи розділу дисципліни. Його інший варіант — «Незакінчені речення», коли учням пропонується продовжити речення: «На цьому уроці для мене найбільш важливим відкриттям було ...», «Ця інформація дозволяє нам зробити висновок, що ...», «Це рішення було прийнято тому, що...».

Широко застосовується в навчанні метод «Мозкового штурму» (brainstorming), який спрямований на вироблення спільними зусиллями рішень певної проблеми, збирання якомога більше ідей щодо розв'язання поставленого питання. Цей метод спонукає учнів виявляти уяву та творчість, гнучке мислення, дозволяє їм вільно висловлювати

свої думки. Наприклад, при розв'язанні питання: «Уявіть, що було б якби перемогла контрреформація і реформація була б придушена?» Ключова складова методу — можливість представити всі ідеї та рішення, які сприймаються без зауважень, коментарів чи запитань. Вирішення ситуативних задач з правознавства — один із варіантів застосування методу «Мозкового штурму». Якщо даний метод передбачає індивідуалізацію навчання, то схожий метод «Коло ідей» передбачає висловлювання думок та пропозицій в парах або групах, які виконують одне завдання («Чи можна було уникнути Першої світової війни?»). Кожна група представляє тільки один аспект проблеми, по колу учитель запитує всі групи по черзі поки ідеї не вичерпаються. Шляхом подальшого обговорення, запропоновані варіанти відповідей систематизуються та узагальнюються.

Інтерактивні методи навчання здебільшого зорієнтовані на спільне досягнення результатів. «Використання співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, наприклад для перевірки домашнього завдання, які за інших умов потребують великої затрати часу. Серед них можна назвати такі: обговорити короткий текст, завдання, письмовий документ; взяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого читання, лекції, відео чи іншої навчальної діяльності; зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного; зробити підсумок попереднього уроку чи серії уроків з теми; розробити разом питання до викладача; протестувати один одного; дати відповіді на запитання вчителя; порівняти записи, зроблені в класі» [7, с.68].

Серед інтерактивних методів навчання особливу увагу варто приділити методам «Рольова гра» та «Ситуативне моделювання (імітаційна гра)». Постановка рольових ситуацій по темі уроку дозволяє глибше і якісніше засвоїти новий мате-

ріал, зрозуміти його практичне спрямування та застосування в повсякденні. Наприклад, на уроках з правознавства, можна змодельовати практичні ситуації. Це може бути отримання товарів в інтернет-магазині, сварка як порушення громадського порядку, купля-продаж квартири та інші моделювання. В межах громадянської освіти доцільно зімітувати ситуації щодо організації передвиборчої кампанії, проведення голосування, роботи виборчих комісій тощо. Отримавши певні ролі (бажано як домашнє завдання), учні будуть ретельно вивчати теорію, ґрунтовно знайомитись з нормативною базою питання. Від змісту ситуації можна вибудувати зв'язок з наступною темою курсу, або повторити раніше засвоєний матеріал.

Доцільно виділити методи, які сприяють не тільки якісному засвоєнню знань, а і формують провідні вміння та навички здобувачів освіти. Як вже зазначалось, найбільш якісно засвоюються знання при взаємонавчанні («навчайся-навчаючи»): учні заохочуються допомагати один одному і так відбувається засвоєння матеріалу всім класом. До таких методів відноситься, наприклад, метод «Ажурна пилка». Він має різні сценарії проведення уроку. Як варіант, передбачається створення «домашніх груп» (базова технологія роботи в малих групах) і надання кожній з них питання теми для опрацювання. Наприклад, при вивченні Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини 1950 р. учні поділяються на чотири «домашні групи». Перша дає загальну характеристику Конвенції, характеризує її зміст, структуру та спрямованість, друга — розкриває, які права проголошує документ; третя група аналізує свободи людини; четверта — досліджує, які заборони та обмеження містить конвенція. Під час уроку створюються нові групи, до складу яких входять експерти — представники кожної з чотирьох «домашніх груп». Відбувається обмін знаннями. Закріплення матеріалу буде результативним при відповіді на питання теми, наприклад, «З якою метою

була прийнята Конвенція? Які права і свободи людини вона закріплює? Яке значення прийняття цього документу?». Таким чином, метод «Ажурна пилка» дозволяє засвоювати великий за обсягом матеріал за короткий час кожним із здобувачів освіти.

Зміст навчальних дисциплін суспільствознавчої галузі знань спонукає дискутувати, відстоювати та доводити свої думки. Такі навички формуються та закріплюються при застосуванні методів «Дискусія», «Дебати», «Діалог», «Прес» та інших. Метод «Прес» формує навички структурувати свої відповіді, аргументовано висловлюватись і поважати позицію інших. Учні отримують алгоритм відповіді з ключовими фразами: «Я думаю... тому що... наприклад... отже...» і таким чином навчаються доводити/відстоювати власні погляди. Подібні результати дає і метод «Займи позицію». На обговорення пропонуються питання, які не мають однозначних відповідей. Наприклад, «маніпуляція vs пропаганда чи маніпуляція = пропаганда». Здобувачі освіти займають певну позицію — «так... ні... не знаю». Кожна створена група має аргументовано висловлювати свою точку зору, переконувати опонентів. В результаті учні можуть змінювати власну позицію з питання. Викладач повинен координувати процес, з'ясувати чому учні змінили точку зору, які аргументи були найбільш переконливими?

 отже, інтерактивні методи ґрунтуються на кооперативному навчанні — «колективна відповідальність, але індивідуальна звітність. Це означає, що завдання, де використовується кооперативне навчання, вимагають, щоб учні відповідали один за одного, щоб дати можливість навчитися один в одного певних речей. Проте учні при цьому підзвітні індивідуально, тобто кожен учень повинен також вивчити весь матеріал. З цього випливає, що оволодіння матеріалом має перевірятися в кожного» [7, с.76].

Пріоритетним напрямком щодо засвоєння знань та здобуття навичок в процесі

навчання є візуалізація. Дистанційна освіта дозволяє використовувати широкі можливості ілюстративного/наочного оформлення матеріалу, дає можливість ґрунтовної систематизації для ефективного його засвоєння [1, с. 72]. Навчальні дисципліни суспільствознавчої галузі передбачають вивчення значної термінології, хронологічного матеріалу, їх поєднання та використання в межах різних тем та предметів. Наприклад, використання мап дозволяє поєднувати знання з географії, історії, політології та інших галузей знань.

 учасне інтерактивне навчання реалізується на основі он-лайн сервісів, платформ та веб-ресурсів. Широко застосовуються Google Meet, «Kahoot!», «Popplet», «На урок» та інші, за допомогою яких проводяться інтерактивні заняття, перевірка знань здобувачів освіти, створюються тести, дидактичні ігри, опитування тощо.

Здобувачі освіти факультету історії і права отримують теоретичні знання щодо інтерактивних методів навчання в межах дисциплін «Методика викладання історії», «Громадянська освіта та методика викладання», «Методика викладання права та правове виховання учнів», «Методика навчання суспільствознавчих дисциплін», застосовують, відпрацьовують їх на семінарах і реалізують під час практик, напрацьовуючи важливий досвід для подальшої роботи в учнівських аудиторіях.

Отже, використання інтерактивних методів навчання є вимогою сучасного освітнього середовища на шляху формування провідних компетентностей здобувачів освіти. Призначення навчальних дисциплін суспільствознавчої галузі знань — виховувати свідомого громадянина, патріота, політично та соціально активну особистість, орієнтовану на демократичні цінності, носія правової культури, що гідно вирішує виклики сьогодення. Реалізація цих завдань напряму залежить від якості та результативності процесу навчання,

методичної та педагогічної майстерності сучасного вчителя, який плідно поєднує теоретичні знання з напрацюванням викладацького досвіду.

Література

1. Антюшко Д. П., Володавчик В. С., Сєногонова Л. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2022. 189 с.

2. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія ; за ред. Г.Л. Єфремової. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 444 с.; Решетченко С., Скубарєва Т. Інтерактивні методи навчання як засіб успішної навчальної діяльності учнів // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. №33. С. 62–68.

3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» // Урядовий кур'єр від 07.01.2023. № 5

4. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році. Громадянська та історична освітня галузь. Освітня галузь суспільствознавство. URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2023/09/12/IMR-2023-2024-Suspilstvoznastvo.12.09.2023.pdf> (дата доступу: 7.05.2024р.)

5. Лукьянов Д. В., Гогунський В. Д., Колесников А. Е. Від концепції «конуса в освіті» Едгара Дейла до моделі «воронки знань» і гнучких методологій управління проектами в освіті // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві. 2013. Вип. 2(5). С.34–40.

6. Марченко О. Критичне мислення як фактор протидії ворожому інформаційно-політичному впливу // Особистість. Суспільство. Війна. Харків, 2022. С. 77–78.

7. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ, 2007. 141 с.

8. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: Теорія, практика, досвід. Київ, 2002. 136 с.; Пометун О. Методика навчання історії в школі. Київ, 2006. 328 с.

9. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України // Укр. пед. журн. 2023. № 2. С. 62–72; Пометун О. Актуальні питання формування національної ідентичності учнів у процесі здобуття громадянської та історичної освіти // Вісник НАПН України. 2023. 5(1). С.1–5.

10. Пометун О. Підходи до проектування змісту підручника з історії й громадянської освіти в контексті інтегрованого навчання / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2023. С. 87–88; Старєва А. Шкільна суспільствознавча галузь і предметно-методична підготовка майбутнього вчителя суспільствознавства в роки незалежності України (початок 90-х років — до сьогодні) // Вересень. 2011. № 1–2. С. 124–131; Старєва А. М. Теоретико-методологічні засади ступеневої підготовки вчителя суспільствознавства // Пед. альманах : зб. наук. пр. Херсон : РІПО, 2011. Вип. 12. Ч. 3. С. 179–184; Ремєх Т. О. Методика навчання учнів 9-го класу основ правознавства : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2018. 96 с.

11. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2003. 192 с.

12. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої» // Урядовий кур'єр від 01.02.2012. № 19.

13. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року// Урядовий кур'єр від 28.12.2023. № 260.

12.05.2024

Відомості про авторів:

Олійник Олександр Миколайович — кандидат юридичних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: oleyunik.oleks@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8382-9751>

Солошенко Олена Михайлівна — кандидат історичних наук, доцент, кафедра теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: soloshenkoelena@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2877-0237>

Васильєва Маргарита Валентинівна — старший викладач, кафедра теорії і методики викладання суспільно-правових дисциплін; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди; Харків, Україна; email: ritushmv@hnpu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3766-3752>